

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДИКАТІВ АКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ВОЛИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ)

Т. Є. Мацицька

В статье рассматриваются семантические особенности предикатов активной деятельности субъекта. Предикат представлен как организационный компонент семантико-синтаксической структуры предложения. Проанализированы наиболее употребляемые предикаты в творчестве волынских писателей, выделены функциональные группы.

Ключевые слова: предикат, субъект, семантико-синтаксическая структура предложения, валентность

У статті розглянуто семантичні особливості предикатів активної діяльності суб'єкта. Предикат визначається як організуючий компонент семантико-синтаксичної структури речення. Проаналізовано найуживаніші предикати у творчості волинських поетів, виділено функціональні групи.

Ключові слова: предикат, суб'єкт, семантико-синтаксична структура речення, валентність

The article deals with the semantic peculiarities of predicates in the activity of subject. The predicate is determined as the main component in semantic-syntactical sentence structure. The most widely used predicates in works of Volynian poets are analysed, functional groups are considered.

Key words: predicate, subject, semantic-syntactical sentence structure, valency

Предикат як лексико-граматична категорія продовжує залишатися у центрі уваги мовознавчих студій. Цьому сприяють нові погляди щодо вивчення семантико-синтаксичної структури речення, які сконцентровані на аналізі синтаксичних і семантичних компонентів у реченневих конструкціях. На сучасному етапі перспективними є дослідження, у яких з'ясовуються особливості семантики предикатного компонента, які формують формальну і семантичну природу речення. Семантичний потенціал предиката і його валентна сполучуваність утворюють семантичну модель речення.

У системі мови предикатні синтаксичні одиниці – це компоненти речення із семантикою ознаки. У реченневих конструкціях предикатами виступають дієслова, прикметники, прислівники. На відміну від предикатних, непередикатні одиниці є компонентами із предметним значенням. Семантичні ознаки не передикатних імен ґрунтуються на речовності (реальній предметності) позначуваних ними об'єктів. На думку І.Р.Вихованця, відмінність між предметом, з одного боку, і властивістю або відношенням, з другого боку, становить базу для розрізнення не передикатних і предикатних імен [1, с.26].

За семантикою предикати динамічної природи охоплюють такі основні лексичні групи: 1) предикати, які позначають активну діяльність суб'єкта; 2) предикати, які вказують на більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт; 3) предикати, які позначають творення, вид діяльності; 4) предикати, які позначають переміщення в просторі; 5) предикати зі значенням руху [2, с.6-7].

До предикатів дії, які позначають активну діяльність суб'єкта, відносимо такі дієслова: *антисептувати, асфальтувати, бальзамувати, барвити, боронити, боронувати, брити, вдряпнути, відбатожити, відгострити, віддубасити, віддухопелити, віджарити, відклепати, відкорковувати, відкреслити, відкреслювати, відкрутити, відкручувати, відкупорити, відмалювати, відмолотити, відмолочувати, відорати, відорювати, відполіровувати, відтінювати, відтіняти, відточити, відточувати, відтушувати, відхльостати, відчухрати, відшліфувати, відшліфовувати, відшмагати, відшмарувати, відшпарити, вибивати, вибити, виб्रивати, вибрити, вив'язати, вив'язувати, вигаптовувати, виглушити, виголити, виголювати, вигострити, вигострювати, викрасити, викрашувати, викраювати, викреслити, виклепати, виклепувати, викопувати, виколоти, вилізати, вилізувати, вимайструвати, вималювати, вимальовувати, вимережати, вимолоти, вимолотити, вимолочувати, вимостити, вимоцяти, вимоцувати, винизати, виорати, виорювати, вирисовувати, вирисувати, витирати, вихлебтати, вихльоскувати, вихльостувати, вколоти, вколювати, вкривати, вкрити, вперізувати, вперіциати, врізати, врізувати, врубати, встругати, встругнути, втерти, витирати, в'язати, дубасити, дряпнути, достругати, достригати, досвердлювати, досвердлити, дорубувати, дорізати, дорізувати, дорисувати, допиляти, допилювати, домолоти, домолочувати, жати, забинтувати, завантажити, завантажувати, завісити, зав'язати, зав'язувати, загашиувати, загачувати, загородити, закорковувати, закоркувати, залізати, залізувати, змайструвати, замалювати, замальовувати, заретушувати, зарисовувати, зарисувати, зарізати, засипати, заштрихувати, заштриховувати, зв'язати, зв'язувати, дряпнути, здряпувати, зітерти, зістругувати, зішкребти, зішкрябувати, змайструвати, змалювати, змальовувати, зстругати, зстругувати, зстригати, зстригти, зішкряпати, клепати, колоти, колупати, копати, копнути, креслити, кропити, лініювати, майструвати, малювати, мережити, нав'язати, нав'язувати, надколоти, надклепати, надклепувати, надстругати, настругувати, надсвердлювати, надряпати, надряпувати, накривати, накрити, намережати, умережити, нарубати,*

нарубувати, зрізати, нарізувати, нарисувати, нарити, настругати, настругувати, обв'язувати, огороджувати, обгорнути, зітерти, обкреслити, вкреслювати, обмальовувати, обперезати, обрубувати, обрублювати, обстругати, обстругувати, пересвердлити, перестелити, перестеляти, перестругати, перестругувати, пиляти, підбинтувати, підбинтовувати, підв'язати, підв'язувати, повантажити, повив'язувати, позавішувати, позав'язувати, позв'язувати, подорізувати, подоколювати, позрізувати, понав'язувати, понакреслювати, понадрізувати, понакривати, понамальовувати, помережити, попереув'язувати, попереув'язувати, попереув'язувати, попереув'язувати, поогороджувати, попідв'язувати, попідмальовувати, попідрублювати, прив'язувати, прокреслити, прокреслювати, простелити, простеляти, простругати, достругувати, протесати, прочеркнути, різати, різонутти, різьбити, розкреслити, розкреслювати, розмалювати, розмальовувати, розліновувати, розлінувати, розпилювати, розпиляти, розрисувати, розрисувати, розрізати, розсвердлити, скреслити, скріпити, скріплювати, терти, фарширувати, хльостати і под. [4].

Суб'єкт у сполученні з предикатами цієї семантики, як правило, позначає істот, виражених іменником, які виконують конкретну дію, напр.: *Годинникар був схожий на Ікара – Щось майстрував та воском покривав (Н.Гуменюк, с.32); Немов художник мудро виткав Портрет, присвячений добру (П.Мах, с.43); ...В банках проценти кують лихварі (П.Мах, с.52); Дід пиєницю товче на останню кутю (В.Простопчук, с.40); Що з усіх діаспор нині гості Шану вибудовують Дніпру (П.Мах, с.4); Мій прадід з сонця витесав Дніпро (П.Мах, с.8); ...нашу правду вороги сікли (П.Мах, с.26).*

Для поезій є властивим метафоричне використання іменника у предметному значенні, напр.: *...після чорного дикого горя рубцювалася Холмська твердиня (Й.Струцюк, с.11); Шмагає мозок колючий щем (Й.Струцюк, с.10);... золотінь долає хмарну лют (В.Гей, с.41); Ох і змолола їм доленька млива (В.Гей, с.56); Танцюють живомертві хмаросови (В.Вербич, с.69).*

Досить поширеним у функції суб'єкта вживання займенника, напр.: *Лют на крові (ми) замісимо (Н.Гуменюк, с.16); Будуєм (ми) замок на піску, Химерний, наче сон (Н.Гуменюк, с.127); Я в ніч таку родився – й таку її красу Карбую, мов різьбяр, спрадавен в слові кожнім (П.Мах, с.224); ...я не ганеба, А щось роблю, щоб край спромінивсь днем (П.Мах, с.23); І хтось між нами жовту нить невидимий пряде (Н.Гуменюк, с.142); Він неквапно зняв із петлі заціпку (Й.Струцюк, с.40).*

Найчастіше волинські письменники в поезіях і прозових творах вживають такі предикати дії, що позначають активну діяльність, напр.:

„малювати”, „писати” (у значенні малювати): *А сьогодні малювали на хаті Півонії пихаті (Н.Гуменюк, с.31); Малюю очі Україні, Не заважай тепер мені (П.Мах, с.64); Чи намалюй свій світ На клаптику картону (Н.Гуменюк, с.60); Малюємо веселі квіти ми (Н.Гуменюк, с.91); Жак написав із Вас портрет (Н.Гуменюк, с.128); Розписуєш терпляче диво-писанки (Н.Гуменюк, с.39); Не соняшники – очі свої малював він, точніше зіниці (В.Вербич, с.61);*

„чумакувати”: *Чумакуємо, доню, в закордоннях (Н.Гуменюк, с.27); Без батого, без пар волових Я чумакую в далечінь (Н.Гуменюк, с.56);*

„лікувати”: *І в присмерку тривоженім Подорожниками душі лікував Стомленим в дорозі Подорожнім (Н.Гуменюк, с.38); І лікуємо біль Україні соборній (В.Гей, с.53);*

„співати”: *Співали білолиці молодичі (Н.Гуменюк, с.77); Уміємо виспівувати думи (Н.Гуменюк, с.68); Бо ж знов звідсюд затяті голоси Виспівують у бік наш безупину (П.Мах, с.34); А своє проспівати в глухих безпросвітних мерзлотах (Н.Гуменюк, с.54); Співає скіфська баба колискову (Н.Гуменюк, с.51); Ми співаємо в будень і свято, Серед лиха, у вирі негод (В.Гей, с.6); І проспіваєм: „Аве вам!” (Н.Гуменюк, с.16); Співає баба Дарка нам війну (П.Мах, с.26); Хай співає комусь Пугачова, А мені Матвієнко миліш (П.Мах, с.36); До самозабуття співають жабки у маленькому ставку (В.Вербич, с.61);...десь поруч Солов'ї виспівують ранкові (Н.Горик, с.15); Вечерю виставлять святу – І наспівають журавлину (П.Мах, с.20); І після смерті кара від Москви: Не можуть в храмі відспівати душу (П.Мах, с.86);...для Богдана Співали зваджено „Вірли” І то була йому осанна (П.Мах, с.130); Сонцем поле все залито, Стиглий колос заспівав (П.Мах, с.133);*

„ліпити”: *Для мене ти – як Бог, а глина – тільки я, Бо ж ти ліпи, що хочеш, любий, з мене (П.Мах, с.67); Мама ліпила цукерки й півники з маку й бурякового солоду (Й.Струцюк, с.34);*

„грати”: *Хтось на базарі награв, Аби окраєць хліба мати (П.Мах, с.64); Та як він грає! Боже, як він грає! (Н.Гуменюк, с.29); Грали скрипалі-вітри весілля (В.Вербич, с.5);*

„вишивати”: *Вишивала мати квіти, Лебедів і Світязь...Вишивала ніжне віття І сердитий вітер. Вишивала крила долі І очі світланку. Вишивала волинянку На житньому полі... Вишивала смутку сіті, Високість орлину. Вишивала Україну В калиновім цвіті!... (П.Мах, с.19); Знак оклику дівчина вишиває На рушнику святім: „Христос воскрес!” (П.Мах, с.14); Хрещато вишиваєш рушники (Н.Гуменюк, с.39); Я вишию тобі на зорях новий і Не чумацький шлях (Й.Струцюк, с.15);... не до кінця вишила Чумацький шлях упоперек річки (Й.Струцюк, с.24);*

„орати”, „сіяти”, „садити”: *Жорстокий плуг війни його орав (П.Мах, с.12); Я пізно саджу картоплю (В.Простопчук, с.72); Встаю і сію синові пісні про вільний вітер і пречисті води (Н.Гуменюк, с.114); Оралі предки землю (В.Гей, с.11); Я вірю в снагу на козацькому полі І сію пиєницю, щоб слава росла (П.Мах, с.48); Вчора капусту в городі садила (Н.Гуменюк, с.31); А він все садить і поливає (Н.Гуменюк, с.37); Садівниці білий вітер Білі-білі сіє квіти (Н.Гуменюк, с.75).*

Автори використовують при цих предикатах дії лише суб'єкт і об'єкт. Інструменталь контекстуально відсутній, але його можна (при предикатах відповідної семантики) встановити із контексту, напр.: *Знак оклику дівчина вишиває (голкою); Мама ліпила цукерки й півники (руками); Малюю очі Україні (пензлем); Оралі предки землю (пługом) і под.*

У поданих реченнях предикат функціонує як особлива семантична одиниця, яка не передбачає однозначного лексичного заповнення в структурній схемі речення. Предикат формує зв'язок із суб'єктами чи об'єктами, які заповнюють необхідні позиції в реченні або ж можуть їх словесно не представляти. М.В.Мірченко підкреслює, що предикат не слід асоціювати (отожнювати) з дієсловами, оскільки дієслово як лексико-граматична категорія забезпечує лише семантичну (одну із семантичних, хоч і найпоширенішу) ознаку предиката. Будучи семантично рівнозначною, така ознака може реалізуватися іншими лексико-граматичними розрядами, які мають здатність перебирати ознакові предикатні функції, або синтаксичним комплексом одиниць у бездієслівній структурній схемі. Безумовно, предикатність як категорійне явище ґрунтується на гегемонії дієслівної семантичної ознаки, яка пронизує всі типи предикатів, виступає всеохопною у позиційній структурі речення [3, с.125-126].

Активна позиція предиката у реченні формує стосунки між компонентами реченнєвої конструкції, визначає їх синтаксичну позицію, яка притаманна граматичному ладу української мови.

Література:

1. Вихованець І. Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
2. Масицька Т.Є. Семантичні типи дієслівних предикатів: Методичні рекомендації. – Луцьк: Ред.-вид. від. ВДУ ім.Лесі Українки, 1997. – 24 с.
3. Мірченко Т. Структура синтаксичних категорій. – Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" ВДУ ім.Лесі Українки, 2001. – 340 с.
4. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

Використані джерела:

1. Вербич В.Подих вирію. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. – 92 с.
2. Гей В. Зоря з криничної води. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2001. – 232 с.
3. Горик Н. Територія слова.– Луцьк: Настир'я, 1993. – 96 с.
4. Гуменюк Н. Однокрил.– Луцьк: Настир'я, 2000. – 150 с.
5. Мах П.Христос воскрес – воскресне Україна. – К.: Дніпро, 1999. – 287 с.
6. Мах П. На білих крилах рушників. – Луцьк: Настир'я, 1998. – 60 с.
7. Простопчук В. Кленове листя. – Луцьк: Вид. відд. Інтерконтакт, 1994. – 79 с.
8. Струцюк Й. Потойбіч тиші. – Луцьк: Настир'я, 1996. – 245 с.
9. Струцюк Й. Круцю, круцю, журавлі: Роман. – Луцьк: Настир'я, 1996.– 255 с.

Поступила 01.03.2004 г.

ПРО СУРЯДНЕ ПОЄДНАННЯ РІЗНОІМЕННИХ ТА НЕОДНОРІДНИХ ОДНОІМЕННИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

Є. С. Регушевський, І. А. Регушевська

В статье рассматриваются разные типы сочинительной связи разноименных и неоднородных одноименных членов предложения.

Ключевые слова: сочинительная связь, члены предложения – разноименные, одноименные

У статті розглянуто різні типи сурядного поєднання різноіменних та неоднорідних одноіменних членів речення.

Ключові слова: сурядне поєднання, члени речення – різноіменні, одноіменні

The article highlights different types of coordinative connection of different nominal and non-similar same nominal sentence members.

Key words: coordinative connection, sentence members – different nominal, same nominal

Випадки сурядного поєднання неоднорідних та різноіменних членів речення вперше помітив О. М. Пешковський, а на певну поширеність цього явища в російській мові вказав Є. В. Кротевич. Але, на жаль, це питання фактично залишилось поза увагою синтаксистів, хоча в мовній практиці сполучники *"і"*, *"та"*, а також інтонація переліку (як показник однорідності) нерідко пов'язують члени речення, які не тільки не однорідні (хоч і одноіменні), але навіть і різноіменні. Найчастіше спостерігаються у мовному